

קהלת, טולסטוי ופרה אדומה

מצוות פרה אדומה, המופיעה בתחילת פרשתנו, נחשבת למצווה הקשה ביותר להבנה. מילות הפתיחה של פרשיית פרה ושל פרשתנו כולה, "זאת חַקַּת הַתּוֹרָה", מתפרשות בדרך כלל כאומרות מעין כך: זאת הדוגמה העילאית ל"חוק" בתורה, כלומר לדין שהגיונו עמום ואולי רחוק לאין חקר.

המדובר בטקס לטהרת אדם שבא במגע עם גופת אדם מת, או נמצא בסוגים מסוימים של סמיכות אליה. המת הוא מקור הטומאה הראשי בתורה; ואדם שנטמא לא יכול היה להיכנס לתחומי המשכן והמקדש עד שְׁטָהַר בתהליך שארך שבעה ימים.

בתהליך זה, רכיב מרכזי הוא הַזָּאת "מי נידה": הכוהן מתז על המיטה נזול שאופן הכנתו מתואר בפרשה. ראשית, יש למצוא פרה אדומה שאין בה מום ושלא עלה עליה עול, כלומר לא שימשה לעבודה. את הפרה שוחטים, ושורפים מחוץ למחנה. לאפר השרפה מוסיפים עץ ארז, אזוב ושני תולעת, צמר שנצבע בתולעת השני. האפר נשמר; וכדי להכין מי נידה, הושם קומץ ממנו בכלי עם מים חיים. מן המים הללו היזו על טמאי-המת. למרבה הפרדוקס, אותו טקס עצמו המטהר את הטמא, מטמא את הטהורים: הוא מטמא ליום אחד את המעורבים בהכנת מי הנידה והנוגעים בהם.

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

מאז חורבן הבית אין דין פרה אדומה מתקיים. אך גם היום רבה חשיבותו - כשלעצמו, וכדרך להבין מהו "חוק". חוקים אחרים בתורה הם, בין היתר, איסור אכילת בשר בחלב, איסור לכישת תערובת צמר ופשתים (שעטנז), ואיסור זריעת השדה בשני סוגי זרע מעורבים (כלאיים). לחוקים ניתנו הסברים שונים מאוד זה מזה.

המפורסם בהם הוא שחוק הוא דין שאיננו יכולים להבינו בשכלנו. יש לו פשר בעיני אלוהים, אבל לא בעיני אדם. איננו יכולים לשאוף להשגת חוכמה קוסמית שתאפשר לנו לעמוד על טעמו ועל תכליתו. או אולי, בניסוחו של רב סעדיה גאון בחלק ג של 'האמונות והדעות', החוק הוא מצווה שניתנה אך ורק כדי שנקבל שכר על קיומה. חז"ל הודו כי את החוקים, כגון איסור בשר בחלב, אין הגויים יכולים להבין, ובעיניהם אלו הן אמונות טפלות נטולות רציונליות - בניגוד ל"משפטים", כלומר מצוות שבין אדם לחברו המתבססות על צדק ועל חסד, ול"עדות", כלומר מצוות הנוגעות לזיכרון היסטורי. החוקים הם "דברים שהשטן משיב עליהן", כלומר לועג להם.¹

הרמב"ם ראה את הדברים אחרת. הוא גרס כי שום מצווה אלוהית אינה אירציונלית; לדעתו, הטוען שתיתכן מצווה חסרת פשר אומר בעצם שאלוהים נחות מבני אדם. החוקים רק נראים לנו נטולי היגיון, כי שכחנו את ההקשר המקורי שניתנו בו - הקשר של עולם פגאני. כל אחד מן החוקים הללו הוא דחייה של פרקטיקה אלילית מסוימת, וחינוך נגדה. רוב הפרקטיקות הללו עברו בינתיים מן העולם, ולכן החוקים נראים לנו כיום קשים להבנה.²

גישה שלישית, שהרמב"ן אימץ במאה ה-13 ורש"ד הירש שכלל במאה ה-19, גורסת שהחוקים הם דינים שנועדו ללמדנו

אָחַד; הַכֹּל הָיָה מִן הָעֶפֶר וְהַכֹּל שָׁב אֶל הָעֶפֶר (קהלת ג, יט-כ).

הידיעה כי ימות הצמיתה אצלו כל תחושה של משמעות בחיים. אין לנו מושג מה יקרה אחר מותנו לכל מה שהשגנו בחיינו. המוות לועג למעלותינו: הגיבור עלול למות צעיר, ודווקא הפחדן צפוי להאריך ימים. השכול טרגי אף הוא, באופן אחר. כשאנו מאבדים את אהובינו נקרעת רקמת חיינו, אולי לבלי שוב. המוות מטמא אותנו במובן הפשוט והאכזר ביותר של המילה: הסופיות שלנו פוערת תהום ביננו לבין נצחיותו של האל.

אל הפחד הזה, הקיומי והתהומי, מכוון טקס הפרה האדומה. הפרה עצמה, בהמה טהורה, לא מבויתת, ללא עול אדם, היא הסמל המובהק לחיוניות, לחיים במובנם הביולוגי הטהור. הצבע האדום שלה ושל שני התולעת הוא צבע הדם, תמצית החיים. הארז, הגבוה בעצים, מגלם את מלוא חיוניותם של החיים בגרסתם הצמחית. האזוב הצנוע מסמל טוהר. כל אלה הופכים לאפר בלהבותיה של האש, גילומה הדרמטי של הסופיות. אך האפר נמהל שוב במים החיים, הזורמים, להזכירנו כי מותו של האדם אינו סופו המוחלט שכן הוא מתחדש בחיי צאצאיו, וברוח שאינה מתה עם הגוף. דור מת ודור נולד. חייו של אדם נגמרים, אך לא החיים בכללותם. מי שיחיו אחרינו ימשיכו במה שהתחלנו, ואנו נחיה בהם. החיים הם זרימה שאין לה סוף, ועקבותינו יינשאו בזרם הזה הלאה אל העתיד.

את מה שהרגיש קהלת בימי קדם שב וחווה בעוצמה בעידן המודרני לב טולסטוי. הוא סיפר על כך במסתו "וידוי". כשכתב אותה, והוא בן חמישים ויותר, כבר היה אחר פרסום שניים מהרומאנים הדגולים ביותר שנכתבו אי פעם, 'מלחמה ושלו'.

על שלמותו של הטבע. לטבע יש חוקים, תחומים וגבולות משלו, והפרתם היא ביזוי מלאכתו של בורא עולם ואיום על הטבע עצמו. לכן אין לערבב אריגים שמקורם בחי (צמר) עם אלה שמקורם בצומח (פשתן), ואין לערבב חיים של בהמה (חלב) עם מותה (בשר). אשר לפרה האדומה, רש"ר הירש מסביר שהטקס מטהר את האדם מן הדיכאון שגורמת לו היחשפותו למוות, לעובדת הסופיות האנושית.

דעתי שלי היא שהחוקים הם מצוות שנועדו במתכוון לעקוף את המוח הרציונלי – את האונה הקדם-מצחית. המילה "חוק" באה מהשורש חק"ק. הכתיבה היא על פני השטח; החקיקה מגיעה אל מתחת לו. טקסים חודרים הרבה מתחת לפני השטח של התודעה, ודווקא משום כך הם חיוניים. איננו יצורים רציונליים לגמרי; דווקא כאשר אנו חושבים עצמנו לרציונליים אנו עלולים לעשות שגיאות עצומות. במוחנו נמצאת המערכת הלימבית, שהיא מעין מוח רגשי. באמיגדלה, חלק נוסף של המוח, ממוקמת ערכה יעילה של תגובות מיידיות לסכנה פוטנציאלית – בריחה, קפיאה או לחימה. כדי שמערכת מוסר תהלום בני אדם, היא מוכרחה להכיר בטבע האנושי. היא חייבת להתייחס אל פחדינו.

הפחד העמוק ביותר המקנן ברוכנו הוא אימת המוות. כדברי לה-רושפוק, "אל שניים איננו יכולים להישיר מבט: אל השמש ואל המוות". מחבר מגילת קהלת היה מן המתבוננים המעמיקים ביותר בצל הטרגי שהמוות מטיל על חיינו:

כִּי מָקְרָה בְּנֵי הָאָדָם וּמָקְרָה הַבְּהֵמָה וּמָקְרָה אֶחָד לָהֶם: כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה, וְרוּחַ אֶחָד לְכֹל, וּמוֹתָר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֵין, כִּי הַכֹּל הֶבֶל. הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל מָקוֹם

ו'אנה קרנינה'. מורשתו הספרותית הייתה מובטחת. גדולתו הוכרה בעולם כולו. הוא היה נשוי, היו לו ילדים, וגם אחווה גדולה הייתה לו, ובריאות טובה. ובכל זאת תכפה עליו תחושה קיומית של חוסר טעם, לנוכח הידיעה כי כולנו נמות. הוא ציטט באריכות ממגילת קהלת. מחשבות התאבדות הציפו אותו. השאלה לא הרפתה ממנו: "האם יש בחיי משמעות, שהמוות המצפה לי באופן בלתי נמנע לא ימחה אותה?"

הוא חיפש תשובה במדע, אך "נעשה לי ברור, שלומר: בחלל ובזמן אינסופיים הכול מתפתח, משתכלל, מוסיף מורכבות ונחלק – פירושו לא לומר דבר". המדע עוסק בסיבות ותוצאות, לא בתכלית ובפשר. בסופו של דבר הגיע למסקנה כי רק האמונה הדתית מוציאה את החיים מסתמיותם. "הידע התבוני, המגולם במלומדים ובחכמים, שולל את משמעות החיים". נדרש דבר-מה אחר. "אמונה הינה כוח החיים. אם האדם חי, הרי יש בהכרח משהו שהוא מאמין בו. אלמלא האמין שיש בשביל מה לחיות, לא היה חי. אם איננו רואה ואיינו מבין שהסופי אינו אלא צל חולף, הוא מאמין בסופי; אם הוא מבין שהסופי הוא צל חולף, עליו להאמין באינסוף. אי-אפשר לחיות בלי אמונה".⁴

משום כך, כדי לנצח את הטומאה שבמגע עם המוות, חייב להיות הליך שיעקוף את הידע הרציונלי. בטקס הפרה האדומה, המוות שבלע את החיים נמהל במי החיים – והאנשים שהמים האלה מוזים עליהם מיטהרים ויכולים שוב להיכנס למקום שריית השכינה ולחדש את מגעם עם הנצח.

אין לנו פרה אדומה, והליך ההיטהרות בן שבעת הימים אינו נוהג עוד – אך נוהג בימינו מנהג שבעת ימי האבלות, שבו אנשים אחרים, שלא באו במגע עם המוות, מנחמים אותנו וכך

מחדשים את חיבורנו לחיים. יגוננו מתמוסס אט-אט בזכות מגענו עם החברים והמשפחה, כפי שאפר הפרה התמוסס במים החיים. בתום השבעה עודנו שכולים, אך במידת-מה טָהֵרנו, התנקינו, ואנו מסוגלים לחזור ולהתמודד עם החיים.

אני מאמין שבכוחנו לקום מצל־המוות אם אנו מרשים לעצמנו להירפא בעזרת אלוהי החיים. אך לשם כך אנו זקוקים לעזרתם של אחרים. "אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים".⁵ אנו צריכים כוהן שיזה עלינו את מי הטהרה. אנו צריכים מנחמים שירימו איתנו את משא יגוננו. אך מעל לכול האמונה, זו אשר כמו ה"חוקים" שוכנת עמוק מתחת לשכל הרציונלי, היא אשר יכולה לעזור בריפוי הפחדים המקננים בעומק נשמתנו.

1 יומא סז ע"ב.

2 מורה נבוכים ג, לא.

3 פירוש הרמב"ן לתורה, ויקרא יט, יט.

4 לב נ' טולסטוי, "וידוי", בתוך טולסטוי, כתבי הגות, מרוסית: דינה מרקון, ירושלים: כרמל, תשע"ו, עמ' 33-90. הציטוטים מתוך עמ' 48, 49, 64, 66-67 (על פי סדר הציטוטים).

5 ברכות ה ע"ב.